

אמירת קריאת שמע ותפילה בתפילין – שיעור כללי (מנחות – ברכות)

פתיחה

בשיעור נעסוק בזיקה שבין קיום מצוות תפילין ובין מצוות קריאת שמע ותפילה. השאלות נוגעות הן לעצם החובה לומר ק"ש בתפילין, לסדר התפילה, והן למהות הקשר ומשמעותו. בצד הסוגיה העיקרית נתייחס גם לחובת לבישת טלית/ציצית כנ"ל.

מקור הסוגיה בברכות והיא משלימה ומרחיבה את הדיונים על תפילין במסכת מנחות.

מקורות

- ברכות יד ב: "רב משי ידיה...את מזבחך". רש"י היטב, תוס' ד"ה "ומנח", "ומכל", "עולה". רא"ש פרק ב הל' י.
- תלמידי רבנו יונה על הרי"ף ח א בדפי הרי"ף ד"ה: "כל הקורא", "הרוצה".
- מהרש"א ד"ה "כל הקורא".
- רש"י במדבר, כג, כד. במדבר רבה פרשה כ שלהלן
- מנחות לו א: "אמר רב חסדא...מברך שתיים. רש"י, תוס' ד"ה "לא". שו"ע ורמ"א או"ח כה: ה, ט (להלן) וביאור הגר"א שם (להלן).
- מנחות לה ב: "וראו כל עמי הארץ..תפילין שבראש". באותו עמוד: "אמר רב שמואל בר בידיר...שעת קשירה". תוס' "משעת" עד...דכל שעה שמניח צריך לקשירה".
- ברכות ט ב: "תניא רבי מאיר אומר...לק"ש כותיקין".
- רמב"ם, הל' תפילין ד: ז, כה-כו. (להלן)
- שו"ע או"ח לב, ב, ובפרי מגדים ובביאור הלכה שם. (להלן)
- טור או"ח כה הרלוונטי לעניינו (להלן)
- תוספתא ברכות ב, ו (אם יש זמן גם ירושלמי ברכות א, ב: רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי כגון אנו...אינה חביבה יותר מד"ת) מנחות צט ב: "א"ר אמי מדבריו של ר' יוסי...אלא ברכה".
- מנחות טו ב: "ת"ר נסכי בהמה...בבאין עם הזבח".
- שו"ת בית יצחק (שמעלקעש) או"ח יז שלהלן.

במדבר רבה (וילנא) (פרשת בלק) פרשה כ סימן כ

הן עם כלביא יקום אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ומתן אם נתקל אחד מהם בכולם או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן

ממליך להקב"ה לא ישכב עד יאכל טרף כשהוא אומר ה' אחד נאכלין המחבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ובורחין והוא נסמך בקריאת שמע משומרי היום לשומרי הלילה וכשבא לישן מפקיד רוחו להקב"ה שנא' (תהלים לא) בידך אפקיד רוחי

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה כותרת, ופרק ד הלכה ז, כה-כו

הקדמה: הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה. יש בכללן חמש מצוות עשה, וזהו פרטן: (א) להיות תפילין על הראש. (ב) לקשרם על היד.

תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן ואפילו חולץ ולובש כמה פעמים ביום, וכל המצות כולן מברך עליהם קודם לעשייתן, לפיכך צריך לברך על התפלה ד של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם ה קשירתן, שקשירתן זו היא עשייתן.

קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו פ כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין.

אף על פי שמצותן ללבשן כל היום בשעת תפלה יותר מן הכל, אמרו חכמים כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו, וכל שאינו * מניח תפילין עובר בשמונה עשה שהרי בארבע פרשיות צוה על תפילין של ראש ועל תפילין של יד, וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן כה סעיף ה

ויניח של יד תחלה, ויברך להניח תפילין, ואח"כ יניח של ראש ולא יברך ח' (ה) ה' כי אם ברכה אחת לשתייהם. הגה: וי"א לברך ו' על של ראש על מצות תפילין, אפילו לא הפסיק בינתיים (הרא"ש הלכות תפילין) (וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין שתי ברכות. וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה, י ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד)

אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש, ואם הפסיק, מברך על של ראש: על מצות תפילין. הגה: ולדידן דנהגין לברך שתי ברכות אף אם לא הפסיק, צריך (לב) לחזור ולברך על של ראש טו להניח גם על מצות

באור הגר"א אורח חיים סימן כה סעיף ה

טוב לעשות של ראש קטן והרצועות יהיה ג"כ מכוסות מלילך בשל יד לבד עכ"ד ואשרי המקיים כדינו כמשאחז"ל במגילה כ"ח שאלו תלמידיו את ר"ז במה הארכת ימים א"ל וכו' ולא הלכתי ד"א בלא תורה ובלא תפילין:

טור אורח חיים הלכות תפילין סימן כה

א) ואחר שנתעטף בציצית יניח תפילין מיד כדי שיהיו מצויין לו בשעת ק"ש ותפלה דאמר רבי יוחנן ב) הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ג) ויטול ידיו ויניח תפילין ד) ויקרא ק"ש ויתפלל ואמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין ה) כאילו מעיד עדות שקר בעצמו רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן ו) כאילו הקריב עולה בלא מנחה ז) זבח בלא נסכים אבל אם נפנה ונטל ידיו והניח תפילין וקרא ק"ש והתפלל כאלו בנה מזבח ח) והקריב עליו כל הקרבנות שנא' ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה':

וראיתי לא"א ז"ל שהיה מדקדק להניחם כשהיה מסדר הברכות והיה מסדרם זה אחר זה עד עוטר ישראל בתפארה ואז היה מניחם ומברך עוטר ישראל בתפארה לפי שהתפילין נקראין פאר שנא' פארך חבוש עליך ונקראים תפילין לשון פלילה שהן אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו דכתיב וראו כל עמי הארץ ט) כי שם ה' נקרא עליך ודרשינן אלו תפילין שבראש:

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ב הלכה ו

כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקי לקרית שמע ואין מפסיקין לתפלה ר' או' כשם שאין מפסיקין לתפילה כך אין מפסיקין לקרית שמע ר' חנניה בן עקביא או' כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפלה אמ' ר' אלעזר בר' צדוק כשהיה רבן גמליאל ובית דינו ביבנה והיו עוסקין בצרכי צבור לא היו מפסיקין שלא להסיע מלבו.

שו"ת בית יצחק אורח חיים סימן יז

ב"ה פרעמישלא כ"ב תמוז ישוב ירחמנו לפ"ק. לנ"ד ש"ב ויד"נ הרב החרף המופלג בתורה וביראה החסיד מ' סענדר אמקרויט נ"י מפה"ק.

ע"ד שאלתו במה שנוהגים חסידים ואנשי מעשה לקרות ק"ש ג' פרשיות תיכף כשיעמדו ממתתם מיראתם פן יעברו זמן ק"ש ולדעתו החיוב על כל אדם לעשות כן כאשר כבר נדפס על זה עלים גלויים שנתקבלו מגדולי הדור. ואולם לאשר יקראו ק"ש בלא תפילין ובברכות דף י"ד מבואר דתפילין קודם לק"ש ואמרו שם כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר ור"י אמר כאלו הקריב עולה בלא נסכים ושאל אי יאי למיעבד הכי...מיהו בלא"ה שמעתי לפרש בשם הרב הגאון הצדיק מוה' יעקב יצחק מלובלין דברי עולא ור"י בקרא ק"ש ולא הניח תפילין כלל אבל בקרא אדעתא שיניח תפילין אח"כ

ועוד קשה מתוספתא פרק הנ"ל גבי ברכת תרומה ומעשר וז"ל היה מהלך להפריש תרומה ומעשרות מברך ברכה אחת וכן פסק הרמב"ם בפ"א מה' מעשרות הלכה י"ו שאם הפריש מעשר ות"מ ומ"ע ומ"ש בבת אחת ולא סח ביניהן מברך ברכה אחת ואם הפסיק ביניהם מברך על כל אחת ברכה הראויה לו וכ"פ טוש"ע י"ד סי' של"א סעיף ע"ח ולא הגיה שם הרב כלל הרי דיכול לברך ברכה אחת אפי' לכמה מצות שחלוקים כ"א בפ"ע ולא שם אחד להם רק אם לא הפסיק. ועוד היאך תיסק אדעתין לברך ב' ברכות על ש"ר כשסח ביניהם אחר שש"י כבר מונח וכן כשאין לו אלא תש"ר כמ"ש סי' כ"ו ס"ב והיאך יאמר ב"פ וצונו על מצוה א' ומ"ש מכמה טליתות של ציצית אם לבשם בבת אחת דמברך רק ברכה א' כשלא הפסיק ביניהם וכאן יברך ב' ברכות לבד להניח שבירך כבר על ש"י

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן לז סעיף ב

ג' ב' * מצות ב' ב' להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי ג' ג' שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, בנהגו ד' שלא להניחם כל ג' ג' [ג] היום. ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהם ה' להיותם עליו ג' * ו' בשעת ק"ש ז' ותפלה.

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן לז ס"ק ב

נהגו. עיין מ"א. והנה מסופק אני אם מן התורה חייב כל היום בתפילין, או מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום, ובטלוא עכשיו שאין לנו גוף נקי כל היום. ובלבוש [סעיף ב] מבואר לאות על ידך [שמות יג, ט], צריך כל היום מן התורה. ובר"מ פרק ד' דתפילין הלכה כ"ה כל זמן שתפילין עליו הוא עניו וירא שמים ומדבר בדברי האמת וצדק "לפיכך" צריך שישתדל להיותן עליו כל היום "שמצותן" כך הוא. אפשר שי"ן שמצותו כמו ואפר כירה [ביצה ח, א] וכדומה. ועיקרן של דברים דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין ביטל מצות עשה, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום, (ויש כמה דברים מן התורה כן), ועכשיו נהגו כו':

באור הלכה סימן לז סעיף ב

מצות וכו' - עיין בפמ"ג שמסתפק אם מן התורה חייב כל היום או מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום ובטלוא עכשיו שאין לנו גוף נקי ומסיק דעיקרן של דברים דאם לא הניח יום א' כלל לתפילין ביטל מ"ע ובהניח רגע עליו קיים המצוה אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום וכו' עיין שם. ובספר ישועות יעקב פסק דמן התורה מצותן כל היום עיין שם. ועיין בספר א"ר שמוכח מדבריו דמי שידע שיש לו גוף נקי אין לו לפטור א"ע ממצות תפילין כל היום. ופשוט דכונתו אם יודע שיוכל ליזהר א"ע ג"כ מהיסח הדעת דהיינו עכ"פ משחוק וקלות ראש כמו שכתבנו לעיל בכלל כ"ח ע"י"ש. ועיין בספר מעשה רב שכתב דאם חושש ליוהרא בפני הבריות מותר בשל יד לבד. ומ"מ

ל"ה ע"ש זהכי משמע מדקאמר עולה בלא נסכים ובעולה מהני אם מקריב נסכים אחר הקרבת עולה. ע"כ מיירי שאינו מניח כלל ונמצא מר"י ל"ק כלל רק מרב